Yashil IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

2024

№ 8

08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
08.00.02 Makroiqtisodiyot
08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
08.00.04 Qishloq xo' jaligi iqtisodiyoti
08.00.05 Xizmat ko' rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
08.00.06 Ekonometrika va statistika
08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
08.00.09 Jahon iqtisodiyoti
08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
08.00.11 Marketing
08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
08.00.13 Menejment
08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati

74-91 xalqaro daraja
ISSN: 2992-8982

Yashil IQTISODIYOT va TARAQQIYOT
Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Elektron nashr. 572 sahifa.
E'lon qilishga 2024-yil 7-avgustda ruxsat etildi.

Bosh muharrir:
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich

Bosh muharrir o'rinbosari:
Karimov Norboy G'aniyevich

Muharrir:
Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Tahrir hay'ati:

Salimov Oqil Umrzoqovich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Rae Kvon Chung, Janubiy Koreya, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati
Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, t.f.d., prof., O'zR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri
Buzrukxonov Sarvarxon Munavvarxonovich, i.f.d., O'zR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri o'rinbosari
Axmedov Durbek Kudratillayevich, i.f.d., prof., O'zR Oliy Majlisi qonunchilik palatasi deputati
Axmedov Sayfullo Normatovich, i.f.n., professor, MIM akademiyasi rektori
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, i.f.d., prof., TDIU Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektori
Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, i.f.d., prof., Navoiy davlat pedagogika instituti rektori
Siddiqova Sadoqat G'afforovna, p.f.f.d., (PhD), Buxoro muhandislik-texnologiya instituti rektori
Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, i.f.d., prof., TDIU Hududiy ta'lim muassasalari va markazlar bo'yicha prorektor v.b.
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, i.f.d., TDIUprofessori
Samadov Asqarjon Nishonovich, i.f.n., TDIU professori
Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, t.f.d., Rossiya xalqlar do'stligi universiteti professori
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, i.f.d., prof., Xalqaro "Nordik" universiteti rektori
Axmedov Ikrom Akramovich, i.f.d., TSUE professori
Foziljonov Ibrohimjon Sotvoldixo'ja o'g'li, i.f.f.d., TDIU dotsenti
Utayev Uktam Choriyevich, O'zR Bosh prokuraturasi boshqarma boshlig'i o'rinbosari
Ochilov Farxod, O'zR Bosh prokuraturasi IJQKD boshlig'i
Eshtayev Alisher Abdug'aniyevich, i.f.d., TDIU professori
Musayeva Shoira Azimovna, SamDu IS instituti professori
Cham Tat Huei, (PhD) USCI universiteti professori, Malayziya
Axmedov Javohir Jamolovich, i.f.f.d.,(PhD) "El-yurt umidi" jamg'armasi ijrochi direktori o'rinbosari
Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, t.f.f.d.(,PhD) TAQU katta o'qituvchisi
Djudi Smetana, p.f.n., Pitsburg davlat universiteti dosenti, Pittsburgh, Kansas, AQSH
Krissi Lyuis, p.f.n., Pitsburg davlat universiteti dosenti, Pittsburgh, Kansas, AQSH
Ali Konak (Али Кўнак), i.f.d., prof., Karabuk universiteti dosenti, Turkiya
Glazova Marina Viktorovna, i.f.n., "LUKOIL-Energoservis" Kompaniyasi iqtisodchisi, Moskva.
Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, i.f.f.d., (PhD) TDIU dotsenti
Sevil Piriyeva Karaman, PhD, Turkiya Anqara universiteti doktoranti
Mirzaliyev Sanjar Maxamatjon o'g'li, TDIU mustaqil tadqiqotchisi

Yashil IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Editorial board:

Salimov Oqil Umrzokovich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan

Abdurakhmanov Kalandar Khodjaevich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan

Rae Kwon Chung, honorary professor of TSUE, Nobel laureate, South Korea,

Osman Mesten, member of the Turkish Parliament, head of the Turkey-Uzbekistan Friendship Society

Sharipov Kongratbay Avezimbetovich, DSc, Prof., Minister of Higher Education, Science and Innovation of the Republic of Uzbekistan

Buzrukkhanov Sarvarkhan Munavvarkhanovich, DSc, Deputy Minister of Higher Education, Science and Innovation of the Republic of Uzbekistan

Akhmedov Durbek Kudratillayevich, DSc, Prof., Deputy of the Legislative Chamber of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan

Akhmedov Sayfullo Normatovich CSc, Prof., Rector of Academy of Labor and Social Relations

Abdurakhmanova Gulnora Kalandarovna, DSc, Prof., TSUE Vice-Rector for Scientific Affairs and Innovation

Kalonov Mukhiddin Bakhritdinovich, DSc, Prof., Rector of the Navoi State Pedagogical Institute

Siddikova Sadokat Ghaforovna, PhD, Rector of the Bukhara Institute of Engineering and Technology

Khudoykulov Sadirdin Karimovich, DSc, Prof., acting Vice-rector for regional educational institutions and centers of TSUE

Yuldashev Mutallib Ibragimovich, DSc, Prof., of TSUE

Samadov Askarjon Nishonovich, CSc, Prof., of TSUE

Slizovsky Dimitriy Yegorovich, DSc, Prof., of the People's Friendship University of Russia

Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, DSc, Prof., Rector of International "Nordic" University

Akhmedov Ikrom Akramovich, DSc, Prof., of TSUE

Foziljonov Ibrohimjon Sotvoldixo'ja ugli, DSc, Prof., of TSUE

Utayev Uktam Choriyevich, Deputy Head of the DGPO of the Republic of Uzbekistan

Ochilov Farkhod, Head of the DCECGPO of the Republic of Uzbekistan

Eshtayev Alisher Abduganievich, DSc, Prof., of TSUE

Shoira Azimovna Musaeva, professor of SamDu IS Institute

Cham Tat Huei, PhD, professor at USCI University, Malaysia

Akhmedov Javokhir Jamolovich, PhD, deputy of executive director of the "El-yurt umidi" fund

Tokhirov Jaloliddin Ochil ugli, PhD, Senior Lecturer at Tashkent University of Architecture and Construction

Judy Smetana CSc, Associate Professor, Pittsburgh State University, Pittsburgh, Kansas, USA

Chrissy Lewis CSc, Associate Professor, Pittsburgh State University, Pittsburgh, Kansas, USA

Ali Konak DSc, Prof., Associate Professor of Karabuk University, Turkey

Glazova Marina Viktorovna, CSc, economist at LUKOIL-Energoservis Company, Moscow.

Nosirova Nargiza Jamoliddin kizi, associate professor of TSUE

Sevil Piriyeva Karaman, PhD, doctoral student at Ankara University, Turkey

Mirzaliyev Sanjar Makhamatjon ugli, independent researcher of TSUE

Ekspertlar kengashi:
Berkinov Bazarbay, iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Po'latov Baxtiyor Alimovich, t.f.d., profesor
Aliyev Bekdavlat Aliyevich, f.f.d., TDIU professori
Isakov Janabay Yakubbayevich, i.f.d., TDIU professori
Xalikov Suyun Ravshanovich, i. f. n., TDAU dotsenti
Rustamov Ilhomiddin, f.f.n., Farg'ona davlat universiteti dotsenti
Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, i.f.d, TDIU dotsenti
Kamilova Iroda Xusniddinovna, i.f.f.d., TDIU dotsenti
G'afurov Doniyor Orifovich, p.f.f.d., (PhD)
Fayziyev Oybek Raximovich, i.f.f.d. (PhD), Alfraganus universiteti dotsenti
Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, i.f.f.d, TDIU dotsenti
Xamidova Faridaxon Abdulkarim qizi, i.f.d., TMI dotsenti
Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, TDIU katta o'qituvchisi
Babayeva Zuhra Yuldashevna, TDIU mustaqil tadqiqotchisi

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ
Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O'zR Tabiat resurslari vazirligi, O'zR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.

Jurnalning ilmiyligi:
""Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali
O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi rayosatining 2023-yil 1-apreldagi 336/3-sonli qarori bilan ro'yxatdan o'tkazilgan.

MUNDARIJA

Benchmarking asosida oliy ta'lim muassasalarining raqobatbardoshlik xususiyatini oshirish....................16
Qo'ng'irotboy Avezimbetovich Sharipov, Zaynutdinova Umida Djalolovna

Mehnat resurslarini samarali boshqarish orqali ish bilan bandlikni ta'minlash 20
Shakarov Zafar Gafforovich

Трансформация человеческого капитала в условиях цифровизации и внедрения искусственного интеллекта в банковскую экосистему..24
С.С. Исмаилов

"Kreativ iqtisodiyot" va "kreativ industriya": mohiyati, nazariy jihatlarining tahlili..32
Dusmuxamedov Oybek Suratbekovich

Muammoli kreditlar va ularni bartaraf etish yo'llari...37
Tojiyev Sardor Dilmurod o'g'li

Don mahsulotlari tarmog'ida mavjud kamchiliklar va ularning yechimlari 41
Sh.B. Donayev

Eksportni rivojlantirish iqtisodiy o'sishning asosiy omillaridan biridir...45
Xursandov Komiljon Maxmatkulovich

Yirik soliq to'lovchilar bo'yicha soliq ma'muriyatchiligini tashkil etish 49
Idirisov Alisher Otajonovich

Institutsional investorlar faoliyatini tashkil etishning konseptual jihatlari...53
Sultanov Maxmud Axmedovich

Poverty in developing countries: new problems and solutions...57
Amirdjanova Sitora Sunnat kizi

Факторы, влияющие на успешное функционирование скандинавской модели развития экономики...61
Вохидова Мехри Хасановна

Анализ зарубежного опыта методологии оценки финансового потенциала развитых стран...69
Буранова Лола Вахобовна

Mamlakatimizda islom moliyaviy xizmatlarini joriy etishning zarurligi..78
Babamatov Tolib Xakimovich

Davlat-xususiy sheriklik loyihalarining tashkiliy-huquqiy mexanizmlari 83
S.A.Karabayev

O'zbekiston tijorat banklarida valyuta operatsiyalarini amalga oshirish yo'llari...90
Yusupov Aziz Shuxratovich

Sanoatda raqamli transformatsiyaning shakllanishi va rivojlanishi 95
Gulbayeva Feruza Islamovna

Oliy ta'lim muassasalarining mamlakat iqtisodiy rivojlanishiga ta'siri...102
Sherov Alisher Bakberganovich

Maxsus kiyimlar tikishda foydalaniladigan gazlamalar tahlili 107
Sayidova Maftuna Hamroqul qizi

O'zbekistonda elektron bank xizmatlarini o'zgartirishda raqamli texnologiyalardan foydalanish........111
Umarova Malika Baxtiyarovna

Оценка влияния налоговой системы на финансовое состояние организаций....................................116
Умида Юлдашева

Теоретическое обоснование интернет-маркетинга в социальных сетях..120
Арипходжаев Саидамир Фузулиддинович

MUNDARIJA СОДЕРЖАНИЕ CONTENTS

Sport tashkilotining marketing strategiyasini ishlab chiqish 127
Ismoilov Sherzod Dilshodovich

Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirishda klaster tizimini joriy qilish jarayonlari 132
Ziyadullayev G‘ayrat Umidulla o‘g‘li

Hududlar soliq salohiyatini oshirishda soliq risklarini boshqarishning zamonaviy tendensiyalari 138
Sharipov Narzullo G‘ulomovich

O‘zbekistonning xalqaro bozordagi faoliyatini kengaytirishda marketing strategiyalaridan foydalanish samaradorligi 144
Shadieva Madina Djaloliddin qizi

Xususiy tadbirkorlik va kichik biznes subyektlarining rivojlanish tendensiyalari 148
Jumanazarova Z.K.

Xalqaro savdoning O‘zbekiston iqtisodiyotiga ta’siri 154
Rashidov Bekzod Ulug‘bek o‘g‘li, Isayev Laziz Baxtiyorovich

Oliygohlarni optimallashtirishda sinergiya samarasiga erishish yo‘llari 158
Adizov Sanjar Rashidovich

Iqtisodiyotni raqamlashtirish sharoitida bank tizimining barqarorligini ta’minlash asosida aholi kambag‘allik darajasini qisqartirish 165
Xoliyorov Murod Qahramon o‘g‘li, Xoliyorova Shoxista Qahramon qizi

Концептуальная основа маркетинга в социальных сетях в туризме 174
Касимова Зилола Гуламиддиновна

O‘zbekistonda don mahsulotlari klasterlarida ishlab chiqarish va xo‘jalik faoliyatini rivojlantrish 182
Alimov G‘ayratjon Abduraxmon o‘g‘li

Актуальные проблемы и пути решения приватизации государственного имущества в узбекистане 186
Шахзод Сайдуллаев

Ttijorat bank daromadlaridagi risklarni baholash va boshqarishni takomillashtirish 192
Ahmedov Komron Muhammadaliyevich

Sanoat korxonalarini iqtisodiy salohiyatini oshirishga ta’sir etuvchi omillar tahlili 196
Quyjanov Xurshid Abdullayevich

Tashkilotning moliyaviy natijalarini hisobga olishda auditni takomillashtirish masalalari 200
Bakayev Xurshid Maxmudovich

Yirik soliq to‘lovchilar bo‘yicha hududlararo davlat soliq inspeksiyasi o‘rni va ahamiyati 206
Normurzayev Umid Xolmurzayevich

Анализ международного опыта в сфере тепличного овощеводства 214
Нурутдинова Зухра Алишеровна

Hududda turizm xizmatlarini rivojlantirishda xorijiy mamlakatlar tajribalarining mohiyati 220
Madaminova Sanobar Askarovna

Hududning iqtisodiy o‘sishini “yashil” iqtisodiyot asosida shakllantirishning nazariy asoslari 226
Shomirzayev Abdug‘affor Abdujabbor o‘g‘li

Davlat tibbiy sug‘urta jamg‘armasi faoliyati tahlili 230
Umurzakova Mo‘tabarxon Nodir qizi

Qurilish materiallarini ishlab chiqarish korxonalarning boshqarish tizimini takomillashtirish 234
Uzakova Umida Ruziyevna

O‘zbekisonda turistik majmualarni boshqarishning zamonaviy konsepsiyalari va yondashuvlarining metodologik jihatlari 241
Xomidov Qaxxorali Qurbonali o‘g‘li

Aktiv va reaktiv quvvatlari tushunchasi va ularni soliqqa tortishdagi mavjud muammolar 247
Boykabilov Bahodir Mustafayevich

Kichik sanoat zonalari korxona va mahsulotlar raqobatbardoshligini baholashga uslubiy yondashuv 251
Ozoda Batirovna Sakiyeva

Investitsion jozibadorlikni baholashning uslubiy jihatlari 255
N.N.Zikrillayev

Hududlarda turizm tarmoqlari infratuzilmasi va uni rivojlantirishni boshqarishning metodologik jihatlari 263
Saidova Dilfuza Abdufattohovna

The connection of legal protection of geographical indications and state's economic growth 268
Almosova Shahnoza Sobirovna

Kichik biznesning integratsiyalashuv mexanizmlarini shakllantirish 273
Israilov Rustam Ibragimovich

Aksiyadorlik jamiyatlarida biznes jarayonlarni samarali boshqarishning nazariy asoslari va o'ziga xos xususiyatlari 277
D.D. Suvanova

Оптимизация маркетинговой деятельности вузов узбекистана для привлечения абитуриентов 283
Шамшиева Наргизахон Носирхужа кизи

Davlat budjetidan aholini uy-joy bilan ta'minlashning o'ziga xos xususiyatlari 290
Xannarov Komiljon Karimovich

Tijorat banklarida transformatsiyalashuv jarayonlarining tahlili 296
Yoqubov Murodjon Valibekovich

Роль инновационных инфраструктур в обеспечении конкурентоспособности промышленных предприятий 302
Каримов Хожакбар Махамаджон угли

O'zbekiston qishloq xo'jaligida Osiyocha ishlab chiqarish usuliga asos solinishi 306
Abdulla Abduqodirov

Kichik biznes korxonalari ishlab chiqarishida innovatsion jarayonlarni tadqiq qilish yo'llari 312
Nasrullayev Feruz Furqatovich

Ijtimoiy-iqtisodiy adolat – barqaror rivojlanish kafolati 318
Alimov Nasimjon Hoshimovich

"Istiqlol" memhonxonasi reklama faoliyati tahlili 322
Musayeva Shoira Azimovna, Usmonova Dilfuza Ilhomovna

To'g'ridan to'g'ri xorijiy investitsiyalarni jalb qilishda asosiy belgilovchi omillar 328
Xaydarov Xurshidbek Latipjonovich

Enhancing Industrial Efficiency through Integrative Sustainability Approaches 334
Kholmukhamedova Feruza

Современные способы получения нефтяных битумов 338
Юлдашев Норбек Худайназарович, Махмудов Мухтор Жамолович, Комолов Руслан Илхомбекович

O'zbekistonda agrobiznes orqali hududlarni rivojlantirish masalalari 342
Islomov Jamshed Davronovich

Зарубежный опыт трансформации железнодорожной транспортной системы 347
Саримсакова Малохат Хикматуллаевна

Sog'liqni saqlash sohasida davlat xususiy sherikligini tashkil etishning mintaqaviy xususiyatlari 351
Qurbanov Jumanazar Omonovich

Savdo korxonalarida buxgalteriya hisobini tashkil etish hamda hisob siyosatini shakllantirish 354
Uzakov Utkir Abdusattarovich

Sanoatda raqamli transformatsiyaning shakllanishi va rivojlanishi 357
Gulbayeva Feruza Islamovna

MUNDARIJA СОДЕРЖАНИЕ CONTENTS

Ta’lim muassasalarida namunaviy shtat, jadvallarni tuzish tartiblarini takomillashtirish 364
Ortiqov Xamroqul Abdumajidovich, Boliyev Bahromjon Rustam o‘g‘li

Mamlakatimizda turizm sohasini istiqbolda rivojlantirishga ta’sir etuvchi ekzogen omillar tahlili 369
Yuldasheva Dilnoza Ulug‘bekovna

O‘zbekiston Respublikasi tijorat banklarining masofaviy va boshqa xizmatlar bozorida raqobatni rivojlantirish masalalari........ 378
Ortiqov Oybek Abdullayevich

Transport infratuzilmasining xususiyatlari........ 390
Shodmonbekova Nodira Kamoljon qizi

Asosiy vositalarni xalqaro standartlar asosida hisobga olish tartibi 394
Shermamatov Sirojiddin Xaydarovich

Logistika jarayonlarida raqamli yechimlar........ 399
Yarashova Vasila Kamalovna, Allabergenov Sherzod Maksudbayevich

To‘g‘ridan to‘g‘ri sug‘urta qilish operatsiyalari bo‘yicha daromadlarning hisobini takomillashtirish........ 403
Abdusaidov S.J.

Venchur kapitali: kelib chiqish tarixi va ilg‘or horijiy tajribalar........ 409
Do‘stov Firuz Ilxomovich

Анализ статистического исследования рынка паломнического туризма в республике узбекистан 414
Мустаева Шохида Саъдуллаевна

Структурно-функциональный анализ гастрономического туризма в республике узбекистан 420
Салиева Екатерина Сергеевна

Вопросы привлечения внешнего финансирования металлургических предприятий в узбекистане........ 427
Татьяна Будей

Mamlakat iqtisodiyotini rivojlantirishda investitsiyalardan foydalanishning afzalliklari 431
Khusanov Nodirbek Djumanazarovich

Innovatsion g‘oyalar va yangi ilmiy ishlanmalar asosida innovatsion mahsulotlar yaratishning boshqaruv tizimi samaradorligini oshirish yo‘llari........ 437
Daliyev Xusan Xojakbarovich

Macroeconomic factors in the development of the banking performance 442
Mamadiyorova Madina Nuriddin kizi, Dr.Susanti Kurniawati, X.S.Umarov

Mamlakatimizda oziq-ovqat sanoatini rivojlanish holati va uning dolzarbligi 449
Turg‘unov Muxriddin Mo‘ydinjon o‘g‘li

Ecological sustainability and trade: economic and environmental implications of uzbekistan’s accession to the WTO........ 453
Mironshokh Sattarov, Denny Andriana, Sirojiddin Yangiboyev

Hududiy turizm rivojlanishining iqtisodiy samaradorligini oshirishni o‘ziga xos tendensiyalari........ 458
Dustmurodov Orifjon Ismatilloyevich

Jismoniy shaxslar daromadlarini soliqqa tortishning ilmiy – nazariy asoslari........ 468
Davletov Po‘lat Torabayevich

Ekoshahar tashkil etishda “yashil” belbog‘ hamda “yashil” makonning o‘rni 476
Karimova Muqaddas Zabixullayevna

Необходимость изучения механизма управления социально-трудовыми отношениями при переходе республики узбекистан на “зеленую” экономику........ 479
Раматов Зафарбек Жуманиязович

MUNDARIJA СОДЕРЖАНИЕ CONTENTS

Klasterlarning rivojlanish tarixi, ularning oʻziga xos xususiyatlari va raqobatbardoshlikdagi oʻrni 482
Sherkulov Shohruh Erkin oʻgʻli

Soliqlarni raqamlashtirish: QQS ning muammo va istiqbollari 486
Abdulxayeva Shahnoza Muxammadiyevna

Dehqon va tomorqa xoʻjaliklarida sugʻoriladigan yerlarning unumdorligini oshirish yoʻllari 492
Xoʻjageldiev Chorshanbi Pardayevich

Topical issues of analytical support for financial resources management of business entities in modern conditions 498
Jiyanova Nargiza Esanboyevna

Исследование цифровой валюты центрального банка как новой формы денег 506
Якубова Шамшинур Шухратовна

Структуризация прибыли предприятия, факторы формирования и выявление резервов её повышения 513
Гафурова Азизахон Фатиховна

Xorijiy mamlakatlarda oilaviy migratsiya masalalari 517
Kadirova Zulayho Abduhalimovna, Gaziyeva Sulxiya Saidmashrafovna

Ta'limda innovatsion tadbirkorlikning tarixiy rivojlanishini asosiy bosqichlari 522
Madaminova Xusnidaxon Shuxratovna

Integratsiya jarayonida bogʻdorchilikda klasterlarni barpo qilishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlar va tarkibiy oʻzgarishlarga ta'siri 526
Ergashov Ulugʻbek Zoxidjonovich

Banklarning moliyaviy xavfsizligi va uning iqtisodiy xavfsizlikka ta'siri 532
Mamatov Mamajan Axmadjonovich

Qishloq xoʻjaligida pillachilik biznesini rivojlantirish istiqbollarini belgilash jarayonini ekonometrik modellashtirish 535
Turgunov Odilbek Maripovich

Zamonaviy pul-kredit siyosatining iqtisodiy oʻsishni ta'minlashdagi rolini baholash 542
Mamanazarov Abdusamat Abdusaitovich

The unique characteristics of governance systems in various countries: a comparative analysis 549
Bozorboev Otamurod Nurmuxammat ugli, Denny Andriana, Usmanov Bunyod

GREEN ECONOMY AND GREEN CHEMISTRY: principles, priorities, advantages and it's impact to the future 553
Fozilova Firangiza Komilovna, Zokirova Ferangiz Zafarovna

Kichik biznesda yoshlar tadbirkorligini shakllantirish va rivojlantirishning mohiyati va ahamiyati 557
Karimova Mavjuda Boxodirovna

Tijorat banklari raqobatbardoshligini oshirishda xorijiy mamlakatlarning ilgʻor tajribalari va ulardan foydalanish yoʻllari 562
Zaynutdinov Bunyodjon Odiljon oʻgʻli

Temir yoʻl transportida yuk tashish samaradorligining iqtisodiy negizi tushunchasi va xususiyati 568
Shukurova Sultana Saidsultanovna

MUNDARIJA СОДЕРЖАНИЕ CONTENTS

TEMIR YO'L TRANSPORTIDA YUK TASHISH SAMARADORLIGINING IQTISODIY NEGIZI TUSHUNCHASI VA XUSUSIYATI

(UO'K) 338.314.017

Shukurova Sultana Saidsultanovna
"O'zbekiston temir yo'llari" AJ Iqtisodiy
tahlil va prognozlash departamenti
yetakchi iqtisodchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada temir yo'l transportida samaradorlik tushunchasiga izoh berilib, samaradorlikning turlarga bo'linishi tahlili olib borilgan.

Kalit so'zlar: samaradorlik, mehnat, kapital, daromad, harajat, korxona, dinamik, taqsimot.

Abstract: This article reveals the concept of efficiency and analyzes the division of efficiency into types.

Key words: efficiency, labor, capital, income, costs, enterprise, dynamics, distribution.

Аннотация: В данной статье раскрывается понятие эффективности и анализируется деление эффективности на виды.

Ключевые слова: эффективность, труд, капитал, доход, затраты, предприятие, динамика, распределение.

KIRISH

Samaradorlikning iqtisodiy negizi – bu resurslardan (moliyaviy, ishlab chiqarish, mehnat va boshqalar) samarali foydalanish orqali maksimal mahsulot yoki xizmat ko'rsatishni ta'minlash uchun zarur bo'lgan asosiy omillar va usullar majmuasidir. U quyidagi asosiy omillarni o'z ichiga oladi:

1. Ishlab chiqarish omillari: mehnat, kapital, yer va tadbirkorlik faoliyati.
2. Texnologik rivojlanish: ishlab chiqarish jarayonlarini takomillashtirish va innovatsiyalarni joriy etish.
3. Mehnat samaradorligi: xodimlarning ish unumdorligini oshirish.
4. Bozor munosabatlari: mahsulot va xizmatlarga talab va taklifning muvofiqligi.
5. Moliyaviy boshqaruv: xarajatlarni kamaytirish va daromadlarni oshirish.

Samaradorlikni oshirish uchun ko'pgina korxonalar va tashkilotlar bu omillarni kompleks tarzda tahlil qilib, optimal qarorlar qabul qiladilar.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR TAHLILI

Samaradorlikning iqtisodiy negizi haqida olimlar turli xil fikrlar bildirgan. Ular, asosan, iqtisodiy samaradorlikni oshirish va uning ahamiyati haqidagi nazariy va amaliy jihatlarini o'rgangan.

Adam Smit samaradorlikni ishlab chiqarish jarayonida mehnat taqsimoti bilan bog'liq, deb hisoblagan. Uning fikricha, mehnatning ixtisoslashtirilishi va maxsuslashtirilishi ishlab chiqarishni samarali qiladi. Adam Smitning "Millatlar boyligi" (An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations) asarida samaradorlikning iqtisodiy negizi haqida shunday fikrlar uchraydi: "Mehnat taqsimoti, o'z-o'zidan ma'lum bo'lganidek, ishlab chiqarish jarayonining samaradorligini oshiradi. Taqsimot natijasida har bir ishchi o'z faoliyatini yagona vazifa yoki operatsiyaga qaratsa, u o'z mahorati va ko'nikmalarini oshirib, ishlab chiqarish hajmini ko'paytirishga hissa qo'shadi. Mehnat taqsimoti ishlab chiqarishning turli jarayonlari orasidagi bog'liqlikni yaxshilaydi, bu esa ishlab chiqarish samaradorligini oshirishga imkon beradi. Har bir ishchi o'ziga yaqin va maxsus vazifalarni bajarishi natijasida mahsulotlarning sifati va ishlab chiqarish hajmi ortib boradi. Mehnat taqsimoti ishlab chiqarishda yangi texnologiyalar va usullarni joriy etishga rag'batlantiradi. Maxsuslashtirilgan ishchilar o'ziga tegishli sohadagi innovatsiyalarni tezroq o'zlashtirib, ishlab chiqarish jarayonini takomillashtirishga qodir bo'ladilar. Mehnat taqsimoti bozordagi raqobatni kuchaytirib, ishlab chiqaruvchilarni samaradorlikni oshirishga undaydi. Raqobat natijasida ishlab chiqaruvchilar mahsulotlarini arzonlashtirish va sifatini oshirishga harakat qiladilar."[3]

Bu iqtiboslar Adam Smitning iqtisodiy samaradorlikni oshirishda mehnat taqsimoti va maxsuslashtirishning ahamiyati haqidagi asosiy g'oyalarini aks ettiradi. Uning asarlari bu boradagi muhim nazariy asoslarni belgilab bergan.

Rikardo samaradorlikni tijorat va maxsuslashtirish bilan bog‘liq degan nazariyani ilgari surgan. Uning fikricha, har bir mamlakat o‘zining nisbiy ustunlikka ega bo‘lgan sohalarida ixtisoslashganida umumiy samaradorlik oshadi. Devid Rikardoning “Tijorat va siyosiy iqtisodning tamoyillari” (On the Principles of Political Economy and Taxation) asarida samaradorlikning iqtisodiy asoslari haqidagi quyidagi fikrlarini ifodalaydi:

“Ikki mamlakat o‘rtasida tijorat bo‘lganda, har bir mamlakat o‘zining nisbiy ustunligiga ega bo‘lgan tovarlarni ishlab chiqarishga ixtisoslashishi lozim. Bu holda har bir mamlakat foyda ko‘radi, chunki ular o‘z resurslaridan samaraliroq foydalanadilar. Tijoratning erkinligi ishlab chiqarishning umumiy samaradorligini oshiradi. Tijorat orqali mamlakatlar o‘zlarining resurslari va mehnatlaridan nisbatan samaraliroq foydalanishi mumkin, bu esa umumiy iqtisodiy samaradorlikka olib keladi. Kapitalning taqsimlanishi va uning ishlab chiqarishda foydalanilishi ham iqtisodiy samaradorlikka ta’sir ko‘rsatadi. Samarali taqsimlangan kapital va mehnat ishlab chiqarish hajmini va iqtisodiy o‘sishni oshiradi. Ishlab chiqarishning samaradorligi ishlab chiqarish omillarining (mehnat va kapital) taqsimlanishiga bog‘liq. Agar har bir ishlab chiqaruvchi o‘z resurslarini nisbatan samarali tarzda taqsimlasa, umumiy iqtisodiy foyda oshadi”[4].

Shumpeter innovatsiya va tadbirkorlikni samaradorlikning asosiy manbai deb hisoblagan. Uning fikricha, yangiliklar va texnologiyalar rivojlanishi orqali ishlab chiqarishning samaradorligi oshadi. Samuelson iqtisodiy samaradorlikni ishlab chiqarishning omillari bilan chuqur bog‘liq deb hisoblagan. U resurslarning to‘g‘ri taqsimlanishi va ishlab chiqarish jarayonining optimallashtirilishi samaradorlikni oshirishga yordam berishini ta’kidlagan.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Maqola ilmiy abstaksiya, qiyosiy tahlil, bashoratlash, analitik va sintetik tahlil usullari yordamida yoritildi.

TAHLIL VA NATIJALAR MUHOKAMASI

Iqtisodiy samaradorlikning turlari turli resurslardan foydalanishda va iqtisodiy jarayonlarda samaradorlikni baholashda muhim ahamiyatga ega. Iqtisodiy samaradorlikning asosiy turlari quyidagicha (1- jadval):

1-jadval. Samaradorlikning asosiy turlari.

Ko‘rsatkichlar	Ta’rif
1. Ishlab chiqarish samaradorligi (Productive Efficiency)	Ishlab chiqarish samaradorligi resurslardan maksimal mahsulot ishlab chiqarish darajasini ifodalaydi. Bu holda, korxona yoki iqtisodiyot resurslardan (mehnat, kapital, yer va boshqalar) maksimal samarali foydalanadi. R(ishlab chiqarish)= Foydali chiqish / Kiritilgan resurslar*100% Bunda, - Foydali chiqish - Ishlab chiqarilgan mahsulot yoki natijalar miqdori; - Kiritilgan resurslar - Ishlatilgan resurslar miqdori (materiallar, mehnat, energiya va vaqt).
2. Taqsimot samaradorligi (Allocative Efficiency)	Taqsimot samaradorligi resurslarni jamiyat ehtiyojlariga muvofiq taqsimlash darajasini ifodalaydi. Bu holda ishlab chiqarish jamiyatning talablariga mos keladi.
3. Texnik samaradorlik (Technical Efficiency)	Texnik samaradorlik resurslarning optimal kombinatsiyasini qo‘llash orqali maksimal mahsulot ishlab chiqarishni ifodalaydi. Bu holda bir xil mahsulotni ishlab chiqarishda texnik jihatdan eng samarali usul qo‘llaniladi.
4. Dinamik samaradorlik (Dynamic Efficiency)	Dinamik samaradorlik vaqt davomida samaradorlikni oshirishga qaratilgan. Bu holda innovatsiyalar va texnologiyalar rivojlanishi orqali ishlab chiqarish samaradorligi oshiriladi.
5. Mehnat samaradorligi (Labor Efficiency)	Mehnat samaradorligi mehnat resurslarining ishlab chiqarish jarayonidagi samaradorligini ifodalaydi. Bu holda bir ishchi yoki bir ish soatida ishlab chiqarilgan mahsulot yoki xizmat miqdori baholanadi. **R(mehnat)= Ishlab chiqarilgan mahsulot hajmi/Mehnat sarfi*100%** Bunda, Ishlab chiqarilgan mahsulot hajmi - Belgilangan vaqt davrida ishlab chiqarilgan mahsulot yoki xizmatlar miqdori; Mehnat sarfi - Mahsulot ishlab chiqarishga sarflangan umumiy vaqt.
6. Iqtisodiy samaradorlik (Economic Efficiency)	Iqtisodiy samaradorlik resurslarni maksimal foydali tarzda foydalanishni ifodalaydi, bu jamiyatning umumiy farovonligini oshirishga qaratilgan. Bu umumiy samaradorlikni ham ishlab chiqarish, ham taqsimot nuqtayi nazaridan qamrab oladi. **R(iqtisodiy)=Daromadlar/Xarajatlar*100%** Bunda, Daromadlar - Faoliyatdan olingan umumiy pul tushumlari; Xarajatlar - Faoliyat bilan bog‘liq barcha xarajatlar.

Iqtisodiy samaradorlikni baholashda qoʻllaniladigan usullar turli iqtisodiy jarayonlar va resurslarni samarali foydalanishni baholashga yordam beradi. Har bir usul muayyan iqtisodiy sharoitlarga mos keladi va turli omillarni inobatga oladi. Ushbu usullar orqali iqtisodiy samaradorlikni yaxshiroq tushunish va baholash mumkin.

Iqtisodiy samaradorlikning turlari turli resurslardan samarali foydalanish va iqtisodiy jarayonlarni yaxshilash imkonini beradi. Har bir turning oʻz oʻrni va ahamiyati boʻlib, ularning har biri jamiyatning umumiy iqtisodiy farovonligini oshirishga hissa qoʻshadi.

Temir yoʻl transporti turli sohalarda muhim rol oʻynaydigan transport turlaridan biri boʻlib, uning bir qancha oʻziga xos xususiyatlari bor:

1. Yuk tashish imkoniyati:

- katta hajmdagi yuklarni tashish. Temir yoʻl transporti katta miqdordagi yuklarni uzoq masofaga samarali tashish imkonini beradi. Bu uni neft mahsulotlari, maʼdanlar, quruv materiallari va boshqa ogʻir yuklarni tashish uchun juda mos qiladi.
- tezkor yuk tashish. Temir yoʻl yuk poyezlari bir vaqtning oʻzida bir necha yuk konteynerlarini tashish qobiliyatiga ega boʻlib, bu yuklarning tez va samarali tashilishini taʼminlaydi.

2. Yoʻlovchi tashish:

- katta hajmda yoʻlovchi tashish. Temir yoʻl transporti bir vaqtning oʻzida koʻp sonli yoʻlovchilarni tashishi mumkin, shu bois u shaharlararo va xalqaro safarlarda juda samarali hisoblanadi.
- barqarorlik va xavfsizlik. Temir yoʻl transporti koʻp holatlarda boshqa transport turlariga nisbatan xavfsizroq hisoblanadi. Rels tizimining barqarorligi yoʻlovchilarning xavfsizligini taʼminlaydi.

3. Iqtisodiy samaradorlik:

- yuqori samaradorlik. Temir yoʻl transporti koʻp holatlarda boshqa transport turlariga qaraganda arzonroqdir, ayniqsa, katta miqdordagi yuklar yoki yoʻlovchilar tashishda.
- iqtisodiy manfaatlar. Uzoq masofalarda katta hajmdagi yuklarni yoki yoʻlovchilarni tashishda boshqa transport turlariga nisbatan ancha kam sarf-xarajat talab qiladi.

4. Ekologik taʼsir:

- kam uglerod chiqindisi. Temir yoʻl transporti koʻp holatlarda atmosferaga kam uglerod chiqindilarini tarqatadi, ayniqsa, elektrlashtirilgan temir yoʻl tizimlarida.
- Kam ifloslanish. avtomobillar va samolyotlarga nisbatan temir yoʻl transporti atrof-muhitni kamroq ifloslaydi.

5. Infrastruktura va logistika:

- maxsus infratuzilma. Temir yoʻl transporti oʻziga xos infratuzilmani talab qiladi, jumladan, rels yoʻllari, stansiyalar va boshqa texnik obyektlar.
- bogʻlanish va integratsiya. Temir yoʻl tizimlari koʻp hollarda boshqa transport turlari bilan integratsiyalangan, bu esa logistika va transport zanjirlarini yaxshilaydi.

6. Qulaylik va barqarorlik:

- har qanday ob-havo sharoitida ishlash. Temir yoʻl transporti oʻta issiq, sovuq yoki qiyin ob-havo sharoitlarida ham ishlash qobiliyatiga ega.
- reysovarlik. Temir yoʻl transporti qatʼiy jadvalga muvofiq harakatlanadi, bu yoʻlovchilar va yuk egalari uchun qulaydir.

Ushbu xususiyatlar temir yoʻl transportining iqtisodiy, ekologik va ijtimoiy jihatdan juda muhim ahamiyatga ega ekanligini koʻrsatadi.

Xususan, samaradorlik masalasida temir yoʻl transporti yuk va yoʻlovchi tashish faoliyatidan asosiy daromad oladi. Ushbu daromad olinishi uchun sarf etilgan harajatlar temir yoʻl transporti ishining samradorligini baholab beradi.

Temir yoʻl transportida harajatlar 2 turga: doimiy va bevosita tashish bilan bogʻliq xarajatlarga boʻlinadi.

Doimiy harajatlar "Oʻzbekiston temir yoʻllari" AJning tashish protsessi bilan bilvosita bogʻliq harajatlar boʻlib, bu turdagi harajatlar tashish protsessini tashkil etish va bevosita ishtirok etuvchi xodimlar va texnika texnologiyalarini optimal ishlashini taminlashda ishtirok etadi.

Bevosita tashish jarayoni bilan bogʻliq harajatlar tashish jarayonini tashkil etishda bevosita ishtirok etadi.

Bunda yuk va tijorat ishlari, tashishlarni tashkil etish, lokomotiv, vagon, yoʻl xoʻjaligi, energetika va aloqa kabi harajatlar bevosita ishtirok etadi.

Samaradorlikni muhim koʻrsatkichining hisob-axborot manbai tashkilotning buxgalteriya hisobi hujjatlari, davlat organlariga taqdim etiladigan hisobotlar (moliyaviy, statistik, soliq hisobotlari va boshqalar), biznes-reja maʼlumotlari, belgilangan tartibda olingan yoki ishlab chiqilgan boshqa materiallardagi maʼlumotlar hisoblanadi. Mazkur jumlaga eʼtibor qaratadigan boʻlsak, biz tomonimizdan yuqorida taʼkidlab oʻtilgan moliyaviy hisobotning axborot taʼminotining naqadar kerakli ekanligi koʻrinadi. Samaradorlikning muhim koʻrsatkichlari boʻyicha oʻrtacha hisoblangan miqdor tashkilotning ijro etuvchi organi faoliyati samaradorligining yigʻindi (SYK) koʻrsatkichi sifatida ifodalanadi[2].

Temir yo‘l transportida yuk tashish samaradorligi quyidagi formula orqali hisoblanadi:

R(yuk tashish)= (1 tkm uchun tashish tarifi/1 tkm uchun tashish harajati-1 tnkm uchun tashish harajati)/ 1 tkm uchun tashish harajati

Bunda,

1 tkm uchun tashish tarifi – yuk tashishning 1 tkm uchun tashishdan olingan daromadi (tarif)

1 tkm uchun tashish harajati – yuk tashishning 1 tkm uchun tashishni tashkil etishda sarf qilingan umumiy harajati

Temir yo‘l transportida yuk tashish xususiyatlaridan kelib chiqib, qatnov turlariga qarab harajatlarning taqsimlanishi turli xil bo‘ladi (1-rasm).

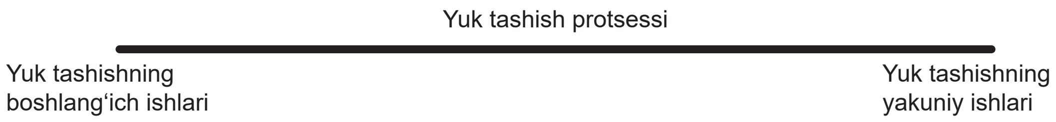

1-rasm. Yuk tashish jarayonini amalga oshirish ishlari.

Yuk tashish jarayoni boshlang‘ich ishlar, yuk tashish jarayoni va yakuniy ishlardan tashkil topgan bo‘lib, boshlang‘ich va yakuniy ishlar yukni vagonlarga yuklash, tushurish, magistral yo‘lga tashish uchun olib chiqilib va tashish jarayoni tugatilishida shoxobcha yo‘llariga yukni tushurishga berish bilan yakunlanadi.

Bunda,

-mahalliy qatnovda yuk tashish jarayoni boshlang‘ich va yakuniy ishlarni o‘z ichiga oladi. Chunki yukni yuklash va tushurish ishlari “O‘zbekiston temir yo‘llari” AJ hududida amalga oshiriladi.

-import qatnovida yuk tashishda yakuniy ishlar qo‘shiladi

-eksport qatnovida yuk tashishda boshlang‘ich ishlar qo‘shiladi

-tranzit qatnovida yuk tashishda boshlang‘ich va yakuniy ishlar amalga oshirilmaydi.

Yuqoridagilardan kelib chiqib, hozirgi kunda amaldagi temir yo‘l transportida yuk tashish rentabelligini hisoblash formulasiga tashish jarayonini tashkil etilish spetsifikatsidan kelib chiqib ta’sir etuvchi faktorlarni qo‘shish maqsadga muvofiq.

Bunda yuk tashish tariflari rentabelligiga tashish harajatlariga boshlang‘ich va yakuniy harajatlar ta’siridan kelib chiqib qo‘shimcha faktor foiz miqdorida qo‘shilishi taklif etiladi.

Ya’ni,

R(yuk tashish)= (1 tkmdan daromad/1 tkm uchun xarajat*n%-1 tnkm uchun harajat*n%)/ 1 tkm uchun harajat*n%

Bunda,

1 tkm uchun tashish tarifi – yuk tashishning 1 tkm uchun tashishdan olingan daromadi (tarif)

1 tkm uchun tashish harajati – yuk tashishning 1 tkm uchun tashishni tashkil etishda sarf qilingan umumiy harajati;

n% - tashish jarayonida boshlang‘ich va yakuniy ishlar harajatidan tashqari harajatlar ulushi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Yuk tashish tariflarining rentabelligini aniqlashda qo‘shimcha faktor qo‘shilishidan tashish qatnoviga qarab aniqlanishi yanayam aniqlikni taqozo etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Н.Э. Бабахалов. Темир йўл транспорти корхоналарида бухгалтерия ҳисоби ва иқтисодий таҳлил услубиёти. Монография. Тошкент. Замин нашр – 2023.
2. Н.Э. Бабахалов. Самарадорлик кўрсаткичлари ва темир йўл транспорти корхоналарида уларни аниқлашнинг айрим масалалари. “Логистика ва иқтисодиёт” илмий электрон журнал. Тошкент – 2021.
3. A. Smith. The wealth of nations. London. 1976.
4. Дэвид Рикардонинг “Тижорат ва сиёсий иқтисоднинг тамойиллари” – 2022.

Jurnal sayti: https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz

Yashil IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Xondamir Ismoilov

Sahifalovchi va dizayner: Iskandar Islomov

2024. № 8

© Materiallar ko‘chirib bosilganda ““Yashil” iqtisodiyot va taraqqiyot” jurnali manba sifatida ko‘rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma’sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga
maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.
Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.
El.Pochta: sq143235@gmail.com
Bot: @iqtisodiyot_77
Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo‘lishingiz mumkin. Obuna bo‘lgach, @iqtisodiyot_77 telegram sahifamizga to‘lov haqidagi ma’lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo‘natishingizni so‘raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo‘natamiz.

““Yashil” iqtisodiyot va taraqqiyot” jurnali 03.11.2022-yildan
O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi
Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan
№566955 reyestr raqami tartibi bo‘yicha ro‘yxatdan o‘tkazilgan.
Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug‘bek tumani
Kumushkon ko‘chasi, 26-uy.